

UN CRANIU TREPANAT DIN NECROPOLA SCITICĂ DE LA CRISTEȘTI

de Dr EVA CRIȘAN

Craniul care formează obiectul lucrării de față a fost descoperit în anul 1957 în necropola scitică de la Cristești, r. Tg. Mureș, reg. Mureș-Autonomă Maghiară pe teritoriul carierei de pietriș care este situată la capătul dinspre Tîrgu Mureș al comunei. El ne-a fost pus la dispoziție pentru studiu și publicare de către tov. N. Vlăsa căruiua îi mulțumim și pe această cale.

Din păcate dintre cele 17 morminte scitice cîte se cunosc pînă acum din această necropolă doar un număr foarte redus a fost cercetat sau observat de către specialiști iar celelalte au ieșit la iveală întîmplător cu prilejul lucrărilor curente de exploatare a pietrișului.¹ Din materialul osteologic, deși întreaga necropolă este de inhumație, s-a păstrat doar craniul de care ne ocupăm acum. De aceea nu putem face un studiu antropologic comparativ și nu putem trage concluzii mai largi care ar fi deosebit de utile dat fiind faptul că în ultima vreme în literatura arheologică de specialitate se discută cu insistență problema, dacă mormintele din prima vîrstă a fierului, cum sînt și cele de la Cristești aparțin unei populații străine, scitică, sau numai purtătoare a unei culturi materiale scitice, ori ele aparțin populației autohtone². Datele antropologice ar contribui în bună măsură la elucidarea problemei.

Cu puține excepții arheologii pînă nu de mult, pe baza inventarelor funerare, erau de părere că mormintele de inhumație din secolul VI—V î.e.n. descoperite în Transilvania aparțin unei populații scitice venite aici de pe teritoriul de azi al Uniunii Sovietice. Chiar dacă nu putem da concluzii valabile din punct de vedere antropologic, totuși prezentarea craniului scitic de la Cristești nu este lipsită de importanță pentru că datele pe care le prezentăm vor putea fi integrate în seria cercetărilor referitoare la necropolele scitice din Transilvania contribuind în acest fel la elucidarea problemei amintite, la rezolvarea căreia nu se va putea ajunge decît în urma studierii unui cît mai mare număr de cimitire atît din punct de vedere antropologic cît și arheologic pe ambele teritorii, în Transilvania și în sudul Uniunii Sovietice, de unde se presupune că a venit la noi o populație scitică. Va trebui de asemenea să se facă măsurători asupra scheletelor aparținînd autohtonilor atît din

¹ Vezi I. H. Crișan, în *AMMediaș* 3, 1955—1956, p. 63—64.

² Vezi pentru aceasta D. Popescu, în *SCIV*, IX, 1, 1958, p. 9—38; *idem*, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 443—455.

prima cît și din a doua vîrstă a fierului pentru a vedea dacă, antropologic vorbind, se poate face o deosebire între populația locală și cea scitică. În rezolvarea acestei probleme se ridică însă cîteva dificultăți și anume: mormintele dacice din prima și a doua epocă a fierului sînt în cea mai mare parte a lor de incinerare³. Inhumația se întîlnește destul de rar și se pare că numai la populațiile străine. O altă dificultate constă în faptul că încă de la venirea lor sciții s-au amestecat cu autohtonii după cum relatează însuși Herodot și au sfîrșit prin a dispărea foarte curînd în masa acestora.

În afară de importanța pe care o prezintă din punct de vedere antropologic craniul de la Cristești mai este important prin trepanația pe care o prezintă.

Date antropologice

Craniul de la Cristești este întreg și relativ bine păstrat. Lipsesc fragmente din marginea laterală stîngă a găurii occipitale și o parte din fosa orbitală dreaptă precum și părți din marginea dreaptă și stîngă a marginii alveolare a maxilarului superior. De pe maxilarul superior lipsesc incisivii centrali și incisivul lateral stîng de asemenea și toți molarii. De pe mandibulă lipsește numai unul dintre incisivi. Dinții prezintă o uzură foarte accentuată, abraziune de gradul III.

Craniul prezintă sinostozarea suturilor în afară de sutura coronară care este incomplet sinostozată în partea dreaptă fiind liberă. Trebuie să remarcăm existența unui *os vomian* între cele două parietale și occipital, deci la nivelul suturii lambdaide. Craniul are conformație puternică și oasele sînt groase. Fruntea este destul de ridicată cu glabela și arcadele sprîncenoase reliefate, occipitalul este înalt și turtit cu protuberanța occipitală externă de forma unei proeminențe triunghiulare masive. Liniile curbe ale occipitalului sînt pronunțate. Mastoidele sînt puternice, mari. Conturul craniului în norma verticală este sferoid. Capacitatea craniană este voluminoasă (aristencefal). Craniul neural este de o constituție masivă. Viscerocraniul prezintă următoarele elemente: fața în întregime este joasă, fața superioară mijlociu de înaltă, după distanțele nasion-gnathion și nasion-prosthion. După diametrul bizigomatic fața este largă. Orbitalele sînt înalte (hipsiconche) iar nasul îngust (leptorhin). Pomeții sînt turțiți, iar fosele canine sînt profunde. Mandibula este puternică cu mentorul prominent, gonion eversat. Ramura ascendentă a mandibulei este patruleteră cu scobitura sigmoidă largă.

Vîrsta și sexul. Conformația generală a craniului, grosimea oaselor, valoarea unghiului frontal, aspectul proeminențelor musculare, regiunea supraorbitală, mandibula și relieful osos occipital ne indică sexul masculin. Gradul de tocire al dinților precum și sinostozarea aproape completă a suturilor craniene ne îndreptățește să atribuim craniul unui bărbat matur în vîrstă de 50—55 ani. În general se admite că sinostozarea suturilor începe după 45 ani și se termină la 60.

³ Vezi de ex. D. Protase, *Considerations sur les rites funéraires des Daces*, în *Dacia*, N.S., VI, 1962, p. 173 și urm.

Fig. 1. Craniul scitic de la Cristești (1. Norma facială, 2. Norma verticală)

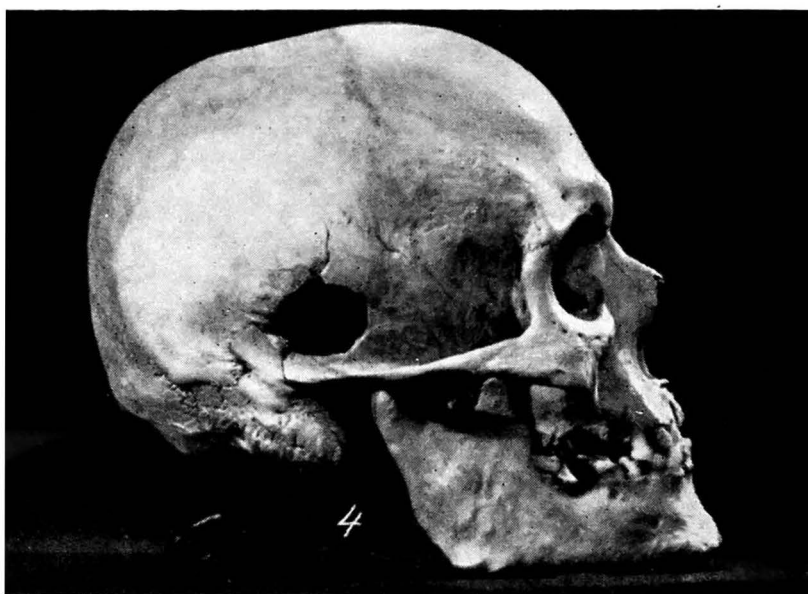
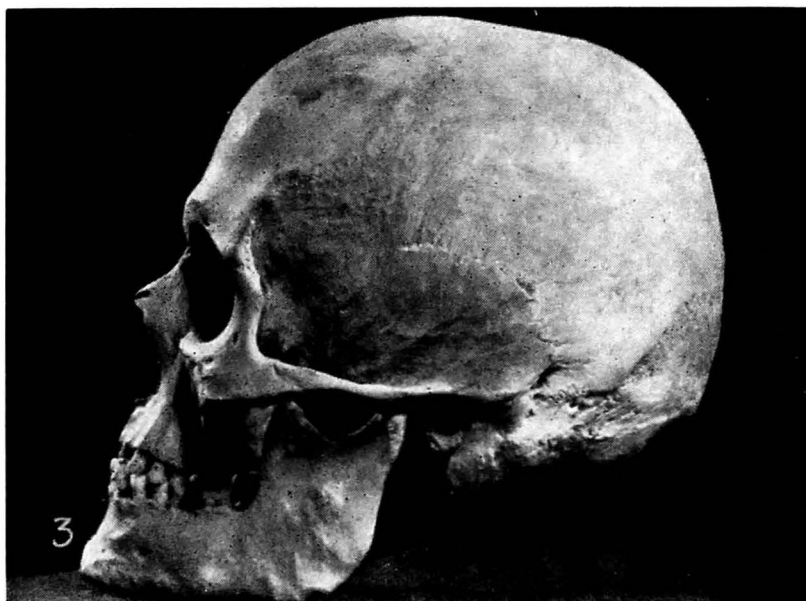

Fig. 3-4. (Norma laterală).

Tabel 1

Dimensiunile liniare și angulare ale neurocraniului și craniului facial

Dimensiuni liniare și angulare		Dimensiuni liniare și angulare	
Dia ant post max	181	B-l	102
Dia tra max	157	B-i	148
Gl-b	113	B-op	152
Gl-l	175	B-ba	136
Gl-i	180	L-i	67
N-b	118	L-op	107
N-l	175	L-ba	115
N-i	177	I-op	57
N-op	139	I-ba	81
N-b	108	Op-ba	32
Arc n-gl	11	Mf-ek	38
nb	135	Fmo-fmo	112
n-l	245	Zy-Zy	146
n-i	313	Ba-pr	106
n-op	375	Dia tr al g oc	26
gl-b	123	Cap cr	1500
gl-l	245	In cor la sim ment	33
gl-i	312	Gr cor la sim ment	17
b-l	111	In ram vertic	67
b-i	180	Lăr ram vertic	39
b-op	238	Lăr inciz sigm	27
l-i	69	In inciz sigm	15
l-op	129	Go-go	116
i-op	61	Ung met-gl-i	98°
In cal	104	b-gl-i	88
Cir cran	540	l-gl-i	85
Eu-eu	157	Ung b-n-l	105
Ft-ft	108	l-n-i	82
Co-co	134	i-n-op	40
As-as	119	i-n-ba	26
Au-au	137	n-ba-l	103
Cor-b	125	n-b-l	35
N-pr	70	b-l-n a	116
N-gn	111	b-l-b	56
N-subn	55	ba-b-i	82
Lăr or nas ant	24	b-na-ba	50
Ek-ek	99	b-ba-na-l	84
Mf-mf	24	b-op-na-l	95
		b-i-na-l	118
		l-i-na-	81
		l-i-op	29
Ind cefalic	86,74		
trans-vert	86,62		
vert-long	75,13		
frontal	68,78		
fac total	76,02		
fac sup	47,94		
orb	86,84		
nas	43,63		

Pe baza măsurătorilor craniene am putut stabili următoarele: craniul neural este scurt, mijlociu de larg și mijlociu de înalt. După valoarea indicilor cranieni craniul neural este *hiperbrahican tapeinocran, hipsicran, mesosem*. Craniul visceral este încadrat de principalii indici cefalici în grupa *hipereurisprosop* și grupa *eurien*. Orbitele sînt înalte *hipsiconche* iar nasul îngust *leptorhin*. Capacitatea craniană este voluminoasă *aristencefal*.

Pentru a putea face o încadrare tipologică mai precisă am avea nevoie pe lângă indicii cranieni și de talie. Deoarece însă aceasta lipsește încadrarea nu se poate face cu destulă siguranță.

Luînd în considerare hiperbrahicania trebuie discutat diagnosticul diferențial între tipul dinaric, tipul alpin și tipul mongoloid. După cum am văzut craniul nu prezintă caracterele tipului mongoloid și de aceea acest tip se poate exclude de la început. Fața în întregime și fața superioară fiind joase pledează împotriva încadrării în tipul dinaric, deci ne mai rămîne tipul alpin. Cu toate că înălțimea mare a craniului (hipsicran) din forma occipitală și forma turtită a regiunii occipitale aduce cu craniile dinarice, mai probabilă este încadrarea în tipul alpin cu care concordă atît hiperbrahicefalia și înfățișarea feții cît și conturul sferoid al craniului în norma verticală.

Așa dar craniul scitic de la Cristești din punct de vedere tipologic se încadrează cel mai probabil în *tipul alpin*. Posibilitățile de comparație tipologice cu alte determinări asupra sciților din Transilvania sînt destul de reduse, deoarece majoritatea mormintelor scitice au fost descoperite întîmplător și n-au format obiectul unor cercetări sistematice arheologice și cu atît mai puțin antropologice. Singura necropolă scitică din Transilvania mai bine cercetată din ambele puncte de vedere este cea de la Ciumbrud.⁴ Însă și aici, din păcate, scheletele sînt prost conservate și din cele 22 morminte descoperite s-au putut face măsurători, multe incomplete, abia la 11 indivizi. Avînd un număr redus de determinări nu s-au putut trage nici acolo concluzii ample paleoantropologice și mai puțin istorice. În privința tipurilor, populația scitică de la Ciumbrud este caracterizată prin lipsa omogenității în special la bărbați. S-a putut stabili existența tipului nordic, alpin și eventual un tip mediteranian. Prof. Dr. I. G. Russu și colaboratorii care au prelucrat materialul osteologic de la Ciumbrud accentuează caracterul ipotetic al încadrărilor tipologice din cauza lipsei unor elemente absolut necesare cum ar fi de exemplu masivul facial. Este cu toate acestea de reținut că din cele 11 cranii la care s-au putut face măsurători, 7 sînt brahicrane (unul ultrabrahican, unul hiperbrahican, iar restul brahicrane), al optulea craniu este mezocran, iar restul de 3 cranii sînt doliocrane. Unul dintre doliocrani este cu totul nesigur, presupunerea s-a făcut doar pe baza unui fragment de 7—8 cm² alcătuită din frontal și o parte din parietal, deci rămîn ca sigure doar două cranii doliocrane din cele 11. Brahicania este prezentă la Ciumbrud prin toate valorile sale. De aici s-ar putea trage concluzia brahicefaliei.

⁴ Informațiile privind necropola de la Ciumbrud le datorez tov. prof. I. G. Russu căruia îi mulțumesc și pe această cale.

În afară de cimitirul de la Ciumbrud a mai fost determinat un craniu din necropola scitică contemporană de la Simeria care este și el brahicran și un alt craniu de la Bratei mezocefal accentuat aproape brahicran. La acestea se adaugă acum craniul de la Cristești. Din cele arătate cu privire la determinările antropologice efectuate pe craniile scitice din Transilvania s-ar desprinde concluzia că la această populație predomină brahicefalia. O asemenea concluzie este cu totul și cu totul prematură. După cum am arătat, nu s-au determinat decât un număr redus de cranii și la acestea nu întotdeauna măsurătorile au putut fi făcute în condiții optime. Este bine știut că despre predominarea unui tip sau altul nu poate fi vorba decât numai în urma comparării unor serii lungi și numai atunci se pot trage concluzii antropologice valabile și utilizabile din punct de vedere istoric.

În afara Transilvaniei s-au făcut măsurători asupra unor cranii presupuse scitice descoperite pe teritoriul țării noastre și anume la Cavalcar în Dobrogea. Atribuirea acestora unei populații scitice este cu totul ipotetică și se bazează doar pe forma mormintelor tumulare. Acestea au fost jefuite încă din antichitate și lipsite total de inventar funerar așa că atribuirea lor etnică nu se poate face. Mormintele de la Cavalcar ar fi putut aparține tot atât de bine populației autohtone, sau ori cărei alte populații. Din punct de vedere antropologic cele patru cranii de la Cavalcar aparțin tipului nordic-protoeuropoid — varianta iraniană — ceea ce ar pleda totuși pentru o origine răsăriteană venită din stepele pontice, loc de unde se presupune că au venit sciții pe teritoriul țării noastre.

Să trecem acum la analiza antropologică a populațiilor scitice din afara teritoriului țării noastre. Din studiile ce ne-au stat la îndemână privind paleoantropologia populațiilor scitice de pe teritoriul Uniunii Sovietice și a R.P. Ungare reiese ca o concluzie generală că la acestea nu poate fi vorba de omogenitate din punct de vedere tipologic. Se constată o oarecare grupare a tipurilor pe regiuni dar și aceasta destul de neuniformă. Astfel în regiunea Niprului mijlociu se întâlnesc cranii dolicocefale într-o serie relativ destul de omogenă, alături de cranii brahicefale. Elementele brahicrane sînt mai numeroase la sciții din regiunea Mării Negre dar și aici predominantă este doliocrania. Se remarcă de asemenea o mare diversitate de forme craniene. Pe teritoriul R.P.U. se întâlnesc amestecate tipuri diferite ca cel alpin, nordic, cu diferite nuanțe.

Din cele arătate se desprinde concluzia că la populațiile scitice în general nu se poate vorbi de omogenitate din punct de vedere antropologic, constatîndu-se un mare amestec de tipuri iar anumite grupări regionale nu sînt nici ele destul de strînse în sensul că și în cadrul acestora se întâlnesc amestecate diferite tipuri, doar că se constată o oarecare predominare a unuia dintre ele. De reținut este faptul că în aproape toate cimitirele studiate se întâlnește brahicefalia de tip alpin. În privința brahicefaliei trebuie să spunem că pe teritoriul țării noastre ea nu apare în prima vîrstă a fierului, ci este prezentă încă din epoca neolitică întîlnită fiind în cadrul culturii Hamangia din necropola de la Cernavoda. Brahicraniile sînt extrem de rare în epoca neolitică, cînd predomină dolico-mezocefalia, ca de alt-

fel în întregul neolitic european. Întilnim o puternică componentă mediteranoidă veche, atât de nuanța tipului mediteranoid-gracil, cât și de nuanța celui atlanto-mediteranoid. În acest fond intră de asemenea elementele protoeuropeoide reprezentate prin variantele sale din ce în ce mai gracilizate. Despre craniile brahicefale prof. O. Necrasov presupune că în epoca neolitică acestea reprezintă legături cu teritoriile Asiei, în special ale Asiei anterioare unde după cercetările antropologului sovietic V.V. Bunak care s-a ocupat îndeaproape cu craniile de nuanță armenoidă. craniile brahicefale sînt prezente încă din mileniul al IV-lea î.e.n.

Ulterior în faza de trecere spre epoca bronzului și în epoca metalelor, situația antropologică a teritoriului țării noastre nu mai este așa de omogenă. Întilnim componenta mediteranoidă cea nordică și componenta brahicefală. La unele populații cum este cea a culturii amforelor globulare din Moldova sînt prezente mezocefalia de tip cromanoid atenuat și brahicefalia de tip alpin. Diferitele triburi care au trăit și au conviețuit pe teritoriul patriei noastre s-au amestecat și au format sinteza din care a luat naștere poporul geto-dac. Ultimul aport la formarea acestuia îl constituie populațiile scitice.

Date paleopatologice

Craniul de la Cristești prezintă o perforație pe scoama temporală dreaptă, situată la doi centimetri de apofiza mastoidă și la 1 cm deasupra arcadei zigomatice.

Pierderea de substanță osoasă este de formă ovală de dimensiunea 3/2,5 cm, cu axul lung paralel cu linia superioară a arcadei zigomatice. Marginile găurii sînt ușor oblice în detrimentul tablei interne. În general marginile trepanației sînt destul de neregulate. În unele porțiuni se vede încă așchiera osului.

Pe întreaga suprafață de secțiune se vede perfect țesutul osos diploic cu cavitățile deschise și prezintă aceeași patină a acțiunii elementelor mediului ca și restul craniului ceea ce ne asigură că nu poate fi vorba de o perforație ulterioară și ne îndreptățește să presupunem că avem de a face cu o trepanare.

Fiind vorba de o pierdere de substanță osoasă așa de mare ne scutește de a face un diagnostic diferențial. Nu se poate constata nici o urmă de țesut osos de reparație, ceea ce ne face să presupunem că individul a murit în timpul intervenției sau la scurtă vreme după ea. Tehnica de executare a operației pare să fi fost cea a burinajului făcută cu ajutorul unui obiect ascuțit și tăios, lipsind orice urmă de raclaj.

Existența desprinderilor de așchii osoase mai ales în partea anterioară a trepanației și mai ales faptul că se observă o crăpătură a tablei externe între apofiza mastoidă și baza arcadei zigomatice ne face să credem că inițial pierderea de substanță osoasă se datorește unei lovituri puternice aplicată în această regiune în urma căreia s-a produs o spargere a osului iar așchiile osoase rezultate au intrat în substanța cerebrală, dînd desigur

serioase perturbări. Pentru înlăturarea acestora și pentru omogenizarea marginilor găurii se pare că s-a făcut intervenția chirurgicală care însă, probabil, n-a reușit, deoarece, după cum am arătat, lipsa oricărui țesut osos de reparație ne dovedește că individul a murit chiar în timpul operației sau la scurt timp după aceea. Existența așchiilor osoase și faptul că marginile trepanației n-au fost complet uniformizate pledează mai degrabă pentru moartea individului în timpul intervenției.

În cazul craniului de la Cristești, ca de altfel la toate trepanațiile antice operația trebuie să fi fost făcută de un vindecător deosebit de abil și cu reale cunoștințe terapeutice. Existența unui asemenea vindecător, care pe lângă cunoștințele reale de practică medicală întrebuintă, desigur, în largă măsură și magia, ne este atestată la sciți de izvoarele literare. Astfel, se vorbește de un medic mitic hiperboreu Abaris care după toate probabilitățile a fost un scit. Un alt medic scit Anacharsis ar fi trăit pe vremea lui Solon sau după alții pe vremea lui Pitagora⁵. El vindeca bolnavii prin descîntece. Popoarele primitive de azi în cazul intervențiilor chirurgicale fac anestezie generală cu ajutorul narcoticelor. La noi această anestezie pare să fi fost făcută în epoca străveche și veche cu ajutorul fumigațiilor cu sămînță de cînepă⁶.

Făcînd o statistică a craniilor trepanate descoperite pînă acum pe teritoriul patriei noastre constatăm următoarele. Pînă acum se cunosc un număr de 17 cranii aparținînd la indivizi de ambele sexe și de vîrste diferite. După epocile cărora aparțin craniile trepanate se împart astfel: sfîrșitul neoliticului 5 exemplare; epoca bronzului 5 exemplare; prima epocă a fierului 1 exemplar; a doua epocă a fierului 2 exemplare; epoca sclavagistă 1 exemplar; feudalismul timpuriu 4 cranii. Deci, pe teritoriul țării noastre s-a practicat trepanația de la sfîrșitul epocii neolitice pînă în epoca feudală. Această serie pînă acum era întreruptă lipsind cranii trepanate din prima vîrstă a fierului. Craniul de la Cristești a umplut această lacună.

Pe lângă trepanație, din punct de vedere paleopatologic mai trebuie să remarcăm existența a trei carii dentare una foarte accentuată care a dus la eroziunea dentinei, situată pe primul molar din stînga al mandibulei, a doua de gradul I pe ultimul molar din dreapta, iar cea de a treia o carie dentară de gradul II situată pe al doilea premolar din dreapta a maxilarului superior. Cel de al doilea molar stîng de pe mandibulă a fost extras în timpul vieții. El prezintă toate caracteristicile vindecării osoase după extracție.

La nivelul bolții palatine în dreptul primului molar stîng se găsește o excavație care ar putea să reprezinte un abces deschis la acest nivel.

⁵ Cf. V. I. Bologa *Eléments de Médecine hiératique et empirique du La Tène Dace*, p. 3 (broșură editată de USSM, 1958).

⁶ Cf. I. H. Crișan, *Elemente de medicină și igienă în comuna primitivă și în sclavagismul începător pe teritoriul R.P.R.* (în curs de apariție).

BIBLIOGRAFIE

1. Boev P. *Trépanations d'intérêt historique*, în *Bulletin de l'Institut de morphologie près de l'Académie des sciences de Bulgarie*, III, Sofia, 1959, p. 197—231.
2. Bologa V. L. și Izsak S. *Aspecte din trecutul medical al patriei noastre de la comuna primitivă pină la clasicii medicinei românești*, în vol. *Contribuții la istoria medicinei în R.P.R.*, București, 1956, p. 15—122.
3. Bottyán O. *Szkitakori temetők embertani vizsgálata*, în *Acta scientiarum mathematicarum et naturalium*, nr. 15, Cluj, 1943.
4. Crișan I. H. *Un akinakes inedit din Muzeul Făgăraș*, în *OCD*, p. 117—129.
5. Debeș G. F. *Materiali po paleopatologhii S.S.S.R.*, în *Antr. jur.* Moscova, 1936, nr. 1.
6. Debeș G. F. *Paleopatologhia S.S.S.R.*, Moscova, 1948.
7. Donici A. *Crania Scythica*, București, 1935, în *Mem. Acad. Rom. secț. St.*, III, tom X, mem. 9.
8. Floru E. și Nicolaescu Ploșor D. *Craniul trepanat de la Histria în Probleme de Antropologie*, V, p. 55—68.
9. Guiard E. *La trépanation cranienne chez les néolithiques et chez les primitives modernes*, Paris, 1930.
10. Maximilian C. *Contribuție la studiul antropologic al craniilor din curganele de la Cavalcar*, în *Probleme de Antropologie*, IV, p. 47—63.
11. Necrasov O. *Asupra unor cranii vechi trepanate găsite pe teritoriul R.P.R.*, în *Probleme de Antropologie*, I, p. 119—126.
12. Necrasov O. *Contribuții asupra populațiilor din vîrsta pietrei și de la începutul vîrstei metalelor de pe teritoriul R.P.R.*, în *OCD*, p. 415—426.
13. Necrasov O. și Botezatu D. *Studiul antropologic al scheletului de la Bratei datînd din prima epocă a fierului (Hallstatt)*, în *Probleme de Antropologie*, V, p. 19—43.
14. Pales L. *Paléopathologie et pathologie comparative*, Paris, 1930.
15. Russu I. G., Șerban N., Motioc N., *Cimitirul scitic de la Ciumbrud* (lucrare în manuscris).
16. Russu I. G., Bologa V. L., *Trepanation im Gebiet des heutigen Rumänien*, în *Südoffs Archiv*, 45, 1, 1961, p. 34—66.

EIN TREPANIERTER SCHÄDEL AUS DEM SKYTHISCHEN GRÄBERFELD VON CRISTEȘTI

(Zusammenfassung)

Zur Besprechung gelangt ein in der Nekropole von Cristești, Rayon T. Mureș, gefundener Schädel eines Skythen aus dem 6.—5. Jh. v. d. Ztr.

Schädelmasse: Hyperbrachikran, tapeinokran, hypsikran und mesosem. Die Gesichtspartie reiht sich nach den hauptsächlichsten Fazialindexen in die Gruppen hypereuriprosop und euriem ein. Die Augenhöhlen sind gewölbt, hypsikonch, die Nase ist leptorhin. Die Schädelkapazität ist bedeutend: aristenkephal. Das Alter wurde auf 50—55 Jahre festgesetzt. Geschlecht: männlich.

Der Schädel von Cristești wird, mit gebührendem Vorbehalt wegen des Fehlens der Gliedmassenknochen, dem alpinen Typus zugewiesen.

Der Schädel zeigt an der rechten Schläfenschuppe eine Öffnung von 3:2,5 cm auf, welche für eine chirurgische Trepanation auf Grund eines vorher erfolgten Schädeltraumas angesprochen wird. Das Individuum starb während oder kurz nach erfolgter Trepanation.

Vom paläopathologischen Gesichtspunkt ist ausserdem Zahnfäule 1. und 2. Grades feststellbar, sowie am Gaumen eine Vertiefung, die vermutlich von einem offenen Geschwür herrührt.